УДК 940. 534/. 539 (477:438)

Ігор Ільюшин

ВАЖКЕ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ В МАТЕРІАЛАХ СЛІДСТВА ПОЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

У статті йдеться про результати розслідування антипольської акції УПА 1943 р. на Волині, антиукраїнської операції "Вісла" 1947 р., що проводиться польським Інститутом національної пам'яті.

Ключові слова: Друга світова війна, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, українсько-польський міжнаціональний конфлікт, Інститут національної пам'яті.

Можливо мають рацію ті, хто вважає, що саме відсутність пам'яті про старі міжетнічні конфлікти, а не їх переосмислення чи "примирення", дозволила повоєнній генерації громадян УРСР і ПНР налагодити добросусідські відносини між двома народами. Адже офіційні чинники робили тоді все можливе, щоб позбавити їх тягаря стереотипів минулих поколінь та не дати привід згадувати про них [1, с. 14]. Сьогодні державні посадовці діють інакше.

15 липня 2009 р. у зв'язку з 66-ю річницею трагічних подій 1943 р. на Волині Сейм Польської Республіки прийняв постанову, в якій стверджується, що "ОУН і УПА здійснили т. зв. антипольську акцію – масові мордування, які мали характер етнічної чистки та риси народовбивства" [2]. Текст був узгоджений всіма фракціями, всіма політичними партіями. Після прочитання постанови Маршалком Сейму Броніславом Коморовським її прийняли шляхом вставання і довготривалими оплесками, що свідчило про одностайне схвалення.

По-перше, цікавою є та обставина, що 2008 р., коли в Польщі із нагоди 65-ї річниці волинських подій вшановувалася пам'ять про загиблих в тій трагедії, польський Сейм відхилив проект постанови, підготовленої депутатами від Польської селянської партії, в якій на означення дій ОУН і УПА стосовно польської цивільної людності в роки війни вже фігурував термін "народовбивство". Так само зазнала тоді невдачі спроба загальнопольського Комітету з організації урочистих "волинських" заходів (в тому числі у Волинському сквері у Варшаві, де було поставлено пам'ятник жертвам трагедії) на чолі з його керівником віце-маршалком Сейму ПР Ярославом Каліновським внести за посередництвом польських євродепутатів проект такої постанови на розгляд Європарламенту [3].

На варшавській науковій конференції "В 65-ту річницю знищення польської людності на Кресах Всходніх українськими націоналістами" представниця Президента ПР Леха Качинського і колишній міністр закордонних справ Польщі Анна Фотига переконувала учасників цього форуму у необхідності "перегорнути сторінку у відносинах між українцями і поляками часів війни та подивитися на сьогоднішню Україну іншими очима" [4].

І хоча виступ А. Фотиги наразився на гостру критику з боку представників "кресових" і комбатанських організацій, присутніх на конференції, так само, як і дії Президента ПР Леха Качинського, котрий відмовився від патронату і участі в ній, призвели до великого розчарування та невдоволення в таборі польської правиці (в останній момент проведення конференції було перенесено з Бельведеру до Галереї Порчинських (Музею Колекції ім. Яна Павла II), залишається фактом, що державне керівництво Польщі тоді ще не було готове до іншого ставлення до цієї справи [5].

Щось мало статися в мисленні польських політиків упродовж року, щоб вони за того самого Президента та за тієї ж зовнішньополітичної східної стратегії, в якій Україна значиться одним із "найстратегічніших польських партнерів", змінили свій підхід до оцінки

того, що мало місце у відносинах між українцями і поляками на т. зв. “кресах всходніх” в роки Другої світової війни.

По-друге, якщо у випадку із постановою Верховної Ради України від 28 листопада 2006 р. голодомор 1932–1933 рр. був визнаний “геноцидом Українського народу” і лише після цього Кабінет міністрів отримав вказівку привести нормативно-правові акти України у відповідність із цим Законом, то рішення польського Сейму стало наслідком тривалої слідчої роботи Головної комісії з дослідження злочинів проти польського народу – Інституту національної пам’яті, яка проводилася згідно з польським законодавством від 1991 року. В польському карному кодексі вже з 1998 р. містилася стаття, яка окреслювала злочин “геноциду” в розумінні цієї дефініції Організацією Об’єднаних Націй в прийнятій 9 грудня 1948 р. Конвенції у справі запобігання і покарання злочинів геноциду [6].

Втім, визначення геноциду в Конвенції занадто вузьке, щоб воно могло задовольнити істориків, які прагнуть зрозуміти і пояснити конкретні випадки його здійснення у минулому. Інший термін “етнічна чистка”, який введено до міжнародного кримінального права начебто з метою адекватнішої оцінки окремих специфічних виявів масових злочинів залежно від співвідношення задіяних в них протиборствуючих сторін та мети їхніх дій, теж має пізнавальні обмеженості [7, с. 116]. Його застосування до різних за характером дій (зумисне вбивство певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої на території її одвічного проживання; усунення такої групи з цієї території з метою створення належних умов для національного розвитку іншої групи і т. п.) лише спотворює сутність процесів та ускладнює їх розуміння.

До того ж, понятійна категорія “етнічна чистка” в світову юридичну практику увійшла зовсім нещодавно, а саме внаслідок серйозного порушення міжнародного гуманітарного права під час відомих подій у Руанді 1994 р. та Югославії 1991–1995 рр. Перед міжнародним співтовариством виникла нагальна потреба у відповідній правовій кваліфікації скоєних під час тих подій злочинів та у притягненні до карної відповідальності осіб чи групи осіб, які припустилися “актів геноциду”, незалежно від того, чи могли вони бути покарані у власних державах або чи були ці держави учасниками Конвенції 1948 р. Після підписання в 1998 р. статуту Міжнародного Карного Трибуналу, він тільки у 2003 р. розпочав свою діяльність.

Тож не дивує те, що після прийняття вищими законодавчими органами України і Польщі відповідних постанов, в яких містяться ці дефініції на означення здавалося б відомих процесів в історії наших країн, у багатьох постає питання, якою мірою ці рішення державних посадовців відповідають суспільним потребам в юридичній оцінці тих чи тих противоправних дій у минулому, а якою – на ці рішення справляла вплив політика.

Щоб відповісти на поставлене питання і розібратися в мотивах прийнятого польським Сеймом рішення, що нас власне і цікавить, звернемося до матеріалів слідства в справі “переслідування людності польської національності на Волині в 1939–1945 рр.”, яке проводив люблінський відділ Комісії з покарання злочинів проти польського народу (надалі Комісія) Інституту національної пам’яті. Адже саме ці матеріали “послужили істотним чинником для доведення слідством, що на Волині було скоєно злочин народовбивства” [8, s. 35], а також напевно дали підстави Сейму ПР прийняти згадану постанову.

Підставою для початку карної справи з цього питання стали головним чином видана в 1990 р. Об’єднанням солдатів 27-ї Волинської дивізії піхоти Армії Крайової у Варшаві публікація “Злочини українських націоналістів, здійснені стосовно польського населення Волині у 1939–1945 рр.” в опрацюванні ветеранів цієї військової партизанської формації Юзефа Туровського і Владислава Семашка, а також лист Об’єднання родин жертв українських націоналістів у Вроцлаві від 22 січня 1991 р., в якому йшлося “про злочини українських націоналістів, скоєні стосовно польської кресової людності”. Отже, розпочинаючи слідство в цій справі, Комісія відразу виходила з переконання, що стосовно осіб польської національності в роки війни на території колишнього Волинського воєводства українськими націоналістами були скоєні злочини [9, s. 19].

Зібрані упродовж 1990-х років слідчі матеріали дали підстави членам Комісії зробити попередній висновок про те, що ці злочини підпадають під їх визначення Конвенцією ООН

1948 р. як "злочин народовбивства" і відповідають статті 118 § 1 і 2 діючого в Польщі карного кодексу. В 2000 р. слідство поновили і висунули три слідчі версії перебігу т. зв. антипольської акції на Волині, які мали бути перевірені в ході проведення подальших досліджень.

Згідно з першою версією, антипольська акція, метою якої було фізичне знищення (екстермінація) польської людності на Волині, була запланована і підготовлена військово-політичним керівництвом ОУН і УПА, а здійснена підпорядкованими їм збройними загонами, т. зв. групами української самооборони, а також зорганізованими для цієї мети селянами. Вбивства поляків на Волині мали на меті знищення всієї місцевої польської національної групи. Організація вбивств, їх перебіг, розмах, територіальні межі, а також цілі і мотиви їх здійснення дозволяли сформулювати тезу, що на території Волині в 1939–1945 рр. було скоєно злочин народовбивства.

Друга слідча версія припускала, що керівництво ОУН і УПА прагнуло до очищення теренів Волині, визнаної за етнічну українську територію, від польського населення, яке становило перешкоду для створення незалежної України (передбачувалося, що по завершенні війни міг бути проведений плебісцит для вирішення питання державної належності Волині). За такого підходу антипольська акція розглядалася як така, що не мала на меті фізичну екстермінацію поляків, але повинна була змусити їх залишити ці землі. За відсутності там поляків результат можливого повоєнного плебісциту був передбачуваний. Отже, "різанина", до якої дійшло, не була запланована, керована та схвалена провідниками ОУН і УПА, перебіг акції вийшов з під їх контролю.

Сутність третьої слідчої версії полягала у припущенні, що вбивства польської людності на Волині були наслідком локальних ініціатив ватажків окремих загонів, не узгоджених попередньо з керівництвом ОУН і УПА. Вони були спрямовані проти польських сіл і колоній, де зосереджувалися групи т. зв. польської самооборони, які були визнані такими, що становлять "загрозу українським націоналістам (українському населенню)". Згідно з цією версією, антипольські акції "впали на піддатливий грунт", оскільки дали можливість українському селянству помститися за минулі справжні або удавані кривди, зазнані від поляків чи Польської держави, зокрема, в міжвоєнний період. Учасники акцій переслідували також мету, скориставшись важкою ситуацією польської людності, позбавленої захисту власної держави, привласнити землі і майно вбитих та вимушених до втечі поляків.

Дві перші версії виходили з того, що керівництво ОУН і УПА керувалося в своїх діях ідеєю створення незалежної держави, яка мала бути побудована за принципом "етнічної гомогенності", тобто з однорідною національною структурою суспільства. Третя версія допускала трактування антипольської акції як знаної з історичного минулого т. зв. "жакерії" – бунту українських селянських мас проти "польських панів" за попередні кривди на національному і соціальному грунті. Всі три слідчі версії базувалися також на твердженні, що на Волині дійшло до "чисток" в середовищі чітко окресленої національної групи. Отже, під питанням залишався не сам факт існування складу злочину, а проблема його генези, перебігу, а також карної відповідальності виконавців цього злочину.

В ході слідства ставало очевидним, що специфіка "волинських подій" є настільки складною, що наразі не дозволяє жодну з початково прийнятих версій однозначно визнати за остаточну або цілком її відхилити. Процес верифікації зібраного матеріалу та його інтерпретації має динамічний характер. Він триває і, можливо, триватиме багато років в міру надходження нових даних. На думку слідчих, на сьогоднішній день не можна виключити, що антипольська акція поєднувала в собі всі три окреслені варіанти пояснення перебігу "волинських подій" (при цьому не підлягає їхньому сумніву лише твердження, що в будь-якому випадку "було скоєно злочин народовбивства").

Якщо залишається не до кінця з'ясованою картина генези та перебігу "волинських злочинів", то під ще більшим питанням є справа карної відповідальності за їх виконання. Оскільки до цього часу не виявлено документ, у якому б містився наказ на фізичне знищення поляків (про існування такого наказу відомо лише із свідчень заарештованих НКВД членів ОУН і УПА), однозначно визначити коло відповідальних за прийняття такого рішення осіб, а

також всіх виконавців антипольської акції, представляється проблематичним. Скажімо, як вирахувати міру відповідальності за вбивства поляків Миколи Лебедя, який де-юре до 13 травня 1943 р. очолював Центральний провід ОУН, і хоча масові вбивства польської людності вже мали місце, але він був противником їх скоєння, як, між іншим, і рішення про створення УПА, яке вважав завчасним. З іншого боку, яка частка відповідальності лежить на Дмитрі Клячківському, якому влада належала де-факто і який, як крайовий провідник ОУН-Бандери на Волині і Поліссі, всупереч настановам Лебедя на власний розсуд ініціював "антипольську акцію" і лише пізніше (в серпні 1943 р. на ІІІ надзвичайному великому зборі ОУН) отримав санкцію на такі дії з боку Центрального проводу ОУН та його нового керівника Романа Шухевича [10, с. 324–325].

На думку слідчих, частина керівників ОУН і УПА, в тому числі члени Центрального проводу, дійсно спочатку були проти такого вирішення проблеми польської національної меншини, хоча також вважали поляків перешкодою для вільного розвитку української нації на цих теренах. Але наслідки проведення антипольської акції на Волині переконали тих, хто висловлював скептицизм щодо можливості здійснення такої "чистки", у реалістичності подібної політики, і тому Центральний провід ОУН зважився на її проведення також на території Східної Галичини (на думку польського історика і колишнього співробітника Інституту національної пам'яті Г. Мотики, частиною цієї акції були також дії УПА з цілковитої деполонізації регіону Бескід на території Ряшівщини (Жешівщини), що від 1945 р. належала Польщі) [11, s. 92].

Можливо, в цьому місці доречно буде вказати на те, що від вересня 2009 р. вроцлавський відділ Комісії з покарання злочинів проти польського народу в свою чергу поновив слідство в справах "злочинів, скоєних українськими націоналістами в 1939–1946 рр. на території колишніх Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств" [12].

Є очевидним, що знищення польської людності не було для керівництва ОУН і командування УПА самоціллю (хоча деякі польські дослідники це і стверджують), а лише засобом отримання етнічно однорідної території, умовою sine qua non створення незалежної України. Зрозуміло також, що без підтримки (свідомої чи під примусом) українських селянських мас злочин не став би можливим в такому масштабі. Кожен, хто потрапляв і потраплятиме в коло відповідальних за скоєння злочинів геноциду осіб, ще від появи Статуту Міжнародного Військового Трибуналу в Нюрнберзі, має право на ретельні і неупереджені слідство та судовий процес.

Між іншим, саме такий диференційований підхід був застосований в ході проведення слідства і судового процесу над Президентом Республіки Сербської Радованом Караджичем і генералом Ратко Младічем, які були звинувачені не лише в тому, що брали безпосередню участь у скоєнні "злочину геноциду" (за що отримали довічне ув'язнення), але і в його плануванні та приготуванні (йшлося, зокрема, про обставини захоплення військовими і поліційними силами боснійських сербів м. Сребреница). В той час, як інший їхній лідер, колишній спікер парламенту Республіки Сербія Момчило Крайснік, незважаючи на отримання великого терміну ув'язнення, був звільнений рішенням Міжнародного Гаазького Трибуналу від звинувачення у здійсненні злочину геноциду, оскільки зумисність його дій не була доведена [13].

Не можна не підкреслити ту обставину, що в середовищі польських дослідників цієї проблеми (в тому числі ті, хто провадив слідство) існують суттєві розбіжності в оцінці багатьох її аспектів. Поза сумнівом, на частину з них справляє вплив чи навіть тиск позиція кресово-комбатанських і польських еміграційних організацій. В розумінні останніх, антипольська акція ОУН і УПА є виявом скоєного в роки війни стосовно поляків "третього народовбивства після німецького і радянського", а в силу того, що це народовбивство було не тільки тотальним (на зразок нацистського Голокосту євреїв), "але супроводжувалося також застосуванням найжорстокіших, садистських тортур, то в певних аспектах воно було навіть вищим за порівнювані з ним інші геноциди" [14, s. 27].

Директор Польського інституту в Лондоні, професор міжнародного права і політичних наук Ришард Шавловський запропонував для його юридичної кваліфікації навіть новий термін

“genocidium atrox”, який набуває усе більшого поширення в польській літературі [15]. Більше того, Р. Шавловський вважає, що ця “дефініція на означення українських злочинів стосовно поляків має бути терміново введена до міжнародного політичного і наукового обігу, оскільки досі західні політики, журналісти, студенти і т. д. приречені на брехливу інформацію на тему українсько-польських відносин, яку вони отримають із українських енциклопедій” [16, s. 419].

І скільки б разів сьогодні наші польські колеги не погоджувалися з таким “радикальним поглядом” та не пояснювали принципову відмінність “українсько-польського конфлікту” від “антипольських дій” нацистів та НКВД в роки Другої світової війни, подібно до запровадженого до публічного вжитку свого часу юристом Рафаелем Лемкіним терміну “геноцид”, новий концепт також дуже швидко може бути розповсюджений. Якою мірою політика втручатиметься в цей процес, доводиться лише здогадуватися.

Незавершеність слідства не завадила Сейму ПР прийняти згадувану постанову і дати, хоча і за наявності численних детально задокументованих військових злочинів, скорше за все таки політичну оцінку діям ОУН і УПА, в якій, як бачимо, містяться обидві дефініції: “етнічна чистка” і “народовбивство”. Добре відомо теж, який тиск здійснювало на польських державних посадовців національно-кресове середовище, для котрого навіть деякі співробітники Інституту національної пам’яті були такими, що діяли на шкоду “польським державним інтересам” [17]. Цей тиск збільшувався в міру утвердження в українському суспільстві після “помаранчевої революції” зусиллями Президента В. Ющенка та його оточення думки про необхідність вписати історію ОУН і УПА в історичну традицію національно-визвольної боротьби українського народу шляхом прийняття парламентом Закону України “Про визнання ОУН-УПА воюючою стороною у Другій світовій війні”.

Втім, українську сторону в цій справі цікавить і інше. Адже “деякі акції польських збройних формувань”, спрямовані проти української цивільної людності, також могли мати характер етнічної чистки та риси народовбивства [11, s. 14]. Назвемо хоча б українські поселення Сагринь на Грубешівщині, Верховини на Холмщині, Павлокома на Перемишльщині, Завадка Мороховська на Сяноччині і т. д., де загони Армії Крайової, Народових Сил Збройних чи підрозділів Війська Польського здійснили не менш масові вбивства цивільних осіб, ніж це мало місце, скажімо, в Павлівці на Володимирщині або в Гуті Пеняцькій на Бродівщині. Якими будуть висновки варшавського відділу Комісії з покарання злочинів проти польського народу, що від червня 2001 р. провадить слідство в цій справі [9, s. 17]?

Ще пильнішої уваги привертає до себе оцінка дій польської влади під час здійснення депортаційної акції “Вісла” в 1947 р., яка не може полишити байдужим жодного свідомого українця. Примусове переселення української людності з південно-східних теренів повоєнної Польщі на “землі одзискане” в рамках цієї операції стало можливим тільки в умовах процесу “сталінізації” Польщі. В цьому контексті, наприклад, вважає Г. Мотика, засудження цієї акції сприятиме розриву з “пеерелівським” (Polska Rzeczpospolita Ludowa) минулим, і навпаки, ті, хто сьогодні роблять спроби виправдати примусове переселення 1947 р., наближаються до етичного релятивізму стосовно комуністичних злочинів [11, s. 180].

Підставою для розгляду жешівським відділом Комісії з покарання злочинів проти польського народу цього питання став лист Голови Об’єднання українців у Польщі від 4 травня 2007 р., надісланий до Інституту національної пам’яті. У листі міститься пропозиція розпочати слідство в справі проведення акції “Вісла”, а також з’ясувати, чи в світлі існуючого тоді законодавства Президія Ради Міністрів Польщі була повноважною до прийняття 24 квітня 1947 р. рішення про депортацію українців і використання з цією метою підрозділів Війська Польського. Висновки, до яких дійшла Комісія в процесі вивчення основних документів, що приймалися відповідними польськими державними органами в ході підготовки та здійснення операції, на сьогодні є такими.

По-перше, оскільки до цього часу ніхто в Польщі дійово не довів протизаконність існуючого за часів ПНР правопорядку, не має можливості a priori стверджувати, що акція “Вісла” чи то на етапі її планування, чи теж здійснення, була такою, що мала склад злочину, а отже, не відповідала чинному тоді законодавству.

По-друге, на думку Комісії, операція "Вісла" здійснювалася винятково на підставі відповідних рішень вищих польських державних органів і уповноважених в цій справі владних інституцій. Оскільки згідно з директивою № 7 від 5 травня 1947 р. Міністра національної оборони Польщі Роля-Жимерського М. "головним завданням Оперативної Групи "Вісла"" була "боротьба і ліквідація українських банд в повітах Сянок, Леско, Перемишль та Любачів", в той час як "виселення з вказаних теренів української і змішаної людності" мало бути "лише допоміжною акцією в цій боротьбі, що ускладнить існування банд і призведе до знищення їхньої матеріальної бази", то, на думку Комісії, ця операція de iure не може бути визнана такою, що носила ознаки "злочину народовбивства".

По-третє, Комісія вважає, що цілком інакше слід підходити до оцінки тих конкретних випадків, пов'язаних зі смертю людей чи то в ході їх переселення, чи арешту або під час перебування у фільтраційному таборі в Явожно, коли окремі чиновники своїми діями могли порушити чинне на той час законодавство [18, s. 62–62].

Не беремося коментувати такі висновки, з якими не згодні не лише постраждалі в ході акції "Вісла" та їх нащадки, але і чимало польських вчених, політиків та журналістів. Однак, не можемо не звернути увагу на те, що Інститут національної пам'яті і в цій справі, здається, більше керується міркуваннями тих осіб, чиї погляди можна назвати "радикальними" [19], а не скажімо, західних вчених, які намагаються підходити до правової і моральної оцінки українсько-польських міжетнічних конфліктів, в тому числі цієї операції, з незаангажованих позицій, і які також, у свою чергу, вважають праці польських еміграційних дослідників такими, що не позбавлені в багатьох аспектах "націоналістичного погляду" на події [20, 21, 22].

Цілком зрозуміло, що постанова Сейму Польської Республіки від 15 липня 2009 р. не могла пройти поза увагою державного керівництва України. Керівництво над проектом запису спогадів про українсько-польський конфлікт і поіменне встановлення полеглих в ньому українців взяв на себе Український інститут національної пам'яті. Метою цього проекту задекларовано не лише викриття "тенденційності досліджень" з підрахунків жертв конфлікту польською стороною, але і подолання того невтішного стану справ, який ще існує в українських дослідженнях стосовно висвітлення характеру польських нападів на українські поселення та понесених внаслідок цього збитків [23].

Аналіз зібраних на сьогодні оповідей українських респондентів-свідків тих подій, що містяться у фонді фонозаписів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, свідчить про те, що домінуючою причиною кривавого конфлікту була не якась споконвічна зоологічна ненависть одного народу-сусіда до іншого, а суперечності, привнесені у край польським політичним режимом 1920–1930-х рр. Фіксація інформації українських респондентів про тогочасні відносини на територіях спільного проживання обох народів здійснювалася за принципом, коли респондент розповідав про те, що "сам бачив" чи, в усякому разі, про що "говорили всі" в його населенному пункті. При цьому наголос при опитуванні робився на тому, що давало можливість на підставі аналізу поведінки конкретних людей прослідкувати за "логікою подій" і виявити витоки конфлікту. Зібрана таким чином інформація може наблизити до з'ясування, що насправді визначалося внутрішньою мотивацією у діях учасників тодішніх подій, а що привносилося ззовні.

Аналіз оповідей українських респондентів дає підстави говорити про існування повсюдного конфлікту між бажаним – звичкою жити з сусідами в мирі – та вказівками, що приходили "згори", і сприяли загостренню міжнаціональних відносин. Стає очевидним, як фактичне безладдя часу німецько-польської війни, встановлення радянської влади, гітлерівської окупації було живильним середовищем для проявів "нецивілізованості", що мала місце з обох боків [24, с. 137]. Що ж стосується української сторони, то одностайно вимальовується значно більша її стихійність чи анархічність, яка, втім, "дозволяла" полякам протягом століть селитися на землях, де українці чисельно значно переважали т. зв. "ляхів", і жити тут нерідко комфортніше, ніж на покинутій батьківщині. Очевидно, як кожна меншина у будь-якій державі, особливо в своїй основній сільській масі, хто через прив'язаність до землі, хто зі страху, вони (українці/поляки) первісно готові були бути лояльними щодо

влади. Вони виявляли поступливість, терплячість, миролюбність щодо своїх сусідів, навіть коли зустрічалися з проявами ненависті і озвіріння, гоноровитості і зневаги, крайнього шовінізму і націоналізму в поглядах і поведінці представників протилежної нації. Водночас вони були піддатливими на вплив "керівних ланок", котрі, виправдовуючи все патріотичними гаслами, здебільшого дбали лише про власні корисливі інтереси і в своїх діях керувалися настановою, що на спірних теренах може бути виключно один господар, і цим господарем мають бути обов'язково вони, а не їх візаві. На жаль, тодішній підхід "керівних ланок" до державного будівництва за принципом "не якою буде країна, а чиєю вона буде" зберігся до сьогоднішнього дня, принаймні, в Україні.

Ці міркування не можна полишити без згадки про те, що ще одним напрямом в реалізації проекту Українського інституту національної пам'яті є проведення досліджень з мікроісторії окремих населених пунктів. Підготовлена на сьогодні праця, наприклад, по селах Ківерцівського району на Волині, свідчить про те, що кількість польських жертв у цьому районі була менша від українських [25, с. 15]. Автор іншої книги з дослідження мікроісторії сіл Любомльського та Шацького районів Волинської області доводить, що ні під час антипольських акцій, ні під час антиукраїнських за період з 29 серпня 1943 р. до 18 березня 1944 р. на зазначеному терені не сталося жодного бою між сотнями УПА і партизанськими загонами АК, в той час як кількість жертв внаслідок українсько-польського протистояння з обох сторін була тут величезною. А траплялося так тому, пояснює місцевий краєзнавець Іван Ольховський, що дуже часто обидві армії надавали перевагу нападам на безборонне населення, а населені пункти, про які було відомо, що там існує потужна самооборона, намагалися уникати [26, с. 238].

На завершення хотілося б зазначити, якою мірою подібні мікродослідження доповнятимуть вже існуючу картину подій, сьогодні сказати ще важко, але за їх відсутності сподіватися на поглиблення нашого знання про українсько-польські відносини часів війни не доводиться. У створеній зусиллями українських і польських науковців загалом вже відомій картині цих відносин мікродослідження повинні розставити правильні акценти, що наблизять нас до з'ясування питань, відповіді на які досі даються винятково умоглядно. Стосовно ж втручання в ці справи політиків, варто підкреслити, що з огляду на болючість цієї теми для обох країн і народів, вона вимагає ретельно вивірених підходів як з боку осіб, які посідають найвищі посади в Україні і Польщі [27], так і від інституцій, що уповноважені своїми народами робити офіційні заяви від імені цих держав.

Список використаних джерел

1. *Зашкільняк Л.* Україна і Польща в XX столітті: від конфліктів до порозуміння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: XX століття / Гол. редколегії Я. Ісаєвич. – Львів, 2008. – С. 3–18. 2. *Uchwała* Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wchodnich. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http: //www.orka.sejm.gov.pl. Терміни "народовбивство", "ludobójstwo" (пол.), "genocide" (англ.) є тотожними. 3. *Інтерв'ю* віце-маршалка Сейму Польської Республіки Ярослава Каліновського газеті "Myśl Polska". – 2008. – № 3. – 20 stycznia. 4. *Przeglądowa* konferencja naukowa w 65. rocznicę eksterminacji ludności polskiej na Kresach Wschodnich dokonanej przez nacjonalistów ukraińskich zorganizowana 10 lipca 2008 r. w Galerii Porczyńskich (Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II) Warszawa. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http: //www.ipn.gov.pl 5. *Відкритий* лист Голови загальнопольського порозуміння кресових і комбатанських організацій Яна Невінського на ім'я Президента ПР Леха Качинського від 28 липня 2008 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http: //www.odkrywca.pl/65-rocznica-zbrodni-oun-upa-a-wladze-rp. 6. *Ustawa* z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dziennik ustaw № 88, pozycja 553, z późniejszymy zmianami); Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej (Dziennik ustaw № 155, pozycja 1016, z późniejszymy zmianami). 7. *Розділ* "Геноцид та етнічні чистки: українські сюжети міжнародних дискусій" [в:] Портнов А. Між "Центральною Європою" та "Русским миром": Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – К., 2009. – С. 64–125. 8. *Zając P.* Prześladowania ludności narodowości polskiej na terenie Wołynia w latach 1939–1945 – ocena karnoprawna zdarzeń w oparciu o ustalenia śledztwa OKŚZPNP w Lublinie // Zbrodnie przeszłości. Opracowania i materiały prokuratorów IPN. T. 2. Ludobójstwo. Pod red. R. Ignatiewa i A. Kury. – Warszawa, 2008. – S. 34–49. 9. *Wykaz* postępowań karnych w sprawach polsko-ukraińskich prowadzonych przez oddziałowe komisje ścigania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu // Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. – 2001. – № 8. – S. 17–20. 10. *Літопис* УПА. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки

керівників ОУН і УПА. 1944–1945. Нова серія, том 9. Витяг з протоколу допиту О. Луцького від 3 липня 1945 р. – Київ-Торонто, 2007. – 898 с. 11. *Motyka G.* W kręgu "Łun w Bieszczadach". – Warszawa, 2009. – 190 s. 12. *Komunikat* od 6 października 2009 r. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipn.gov.pl 13. *Bećirewić E.* Drini genocid… [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: htpp://www.ucl.ac.uk/Library/accs1009.shtml 14. *Szawłowski R.* Trzy tematy z dziedziny "Genocydologii" // Zbrodnie przeszłości. Opracowania i materiały prokuratorów IPN. T. 2. Ludobójstwo. – Op. cit. – S. 23–33. 15. *Encyklopedia* katolicka. T. XI. Hasło Ludobójstwo. Cz II – "Aspekt socjologiczny" i cz. III – "Aspekt historyczny". – Lublin, 2006. – szpalta 126. 16. *Szawłowski R.* "Holocaust polski" w ujęciu amerykańsko-polskiego profesora // Pamięc i Sprawiedliwość. Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu-Instytutu Pamięci Narodowej. XL. – Warszawa, 1997–1998. – S. 408–423. 17. *Відкритий* лист Голови загальнопольського порозуміння кресових і комбатанських організацій Яна Невінського на ім'я Маршалка Сейма ПР Броніслава Коморовського від 22 липня 2008 р. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: http: //www.odkrywca.pl/65-rocznica-zbrodni-oun-upa-a-wladze-rp. 18. *Kura A.* Akcja "Wisła" w świetle niektórych dokumentów // Zbrodnie przeszłości. Opracowania i materiały prokuratorów IPN. T. 2. Ludobójstwo. Op. cit. – S. 61–64. 19. *Szawłowski R.* Podstawy prawne akcji "Wisła" [w:] Akcja "Wisła". Przyczyny, przebieg, konsenkwencje. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej 23–24 lutego 2007 r. – Przemyśl, 2007. – S. 139–166. 20. *Snyder T.* "To Resolve the Ukrainian problem Once and for All": the Ethnik Cleansing of Ukrainians in Poland 1943–1947 // Journal of Cold War Studies. – 1999. – vol. 1. – № 2. – P. 86–120. 21. *Snyder T.* Akcja "Wisła" a homogeniczność społeczeństwa polskiego [w:] Akcja "Wisła". Materiały z sesji naukowej zorganizowanej 18-19 kwietnia 2002 r. – Warszawa, 2003. – S. 49–54. 22. *Dean M.* Collaboration in the Holocaust: Crimes of the Local Police in Belorussia and Ukraine, 1941–1944. – New Jork, 2000. – P. 234. Див. зауваження Мартина Діна на працю американсько-польського дослідника Тадеуша Піотровського (Piotrowski T. Poland's Holocaust: Ethnik Strife, Collaboration with Occupying Forces and Genocide in the Second Republic, 1918–1947. – Jefferson, North Carolina, and London 1998, pp. 437). 23. *На* відміну від польського, Український інститут національної пам'яті не має слідчої частини, тому, наприклад, в справі Голодомору органом досудового слідства виступала Служба Безпеки України. 24. *Пусько І.* Фонд фонозаписів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ як джерело інформації про трагедію міжнаціонального конфлікту на Холмщині, Підляшші й Берестейщині у 1938–1944 роках // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Зб. наук. праць / За заг. ред. М. Кучерепи. – Луцьк, 2008. – С. 137–139. 25. *Пущук І.* Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Ківерцівський район. – Луцьк, 2008. 26. *Ольховський І.* Кривава Волинь. Українсько-польське протистояння на теренах Любомльського та Шацького районів у 1939–1945 роках. Кн. перша. – К., 2008. – 248 с. 27. *Остання* думка набуває ще більшої актуальності після прийнятого Президентом України В. Ющенко Указу про присвоєння С. Бандері звання Герой України.

Игорь Ильюшин

ТЯЖЕЛОЕ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКОЕ ИСТОРИЧЕСКОЕ ПРОШЛОЕ В МАТЕРИАЛАХ СЛЕДСТВИЯ ПОЛЬСКОГО ИНСТИТУТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ПАМЯТИ

В статье идет речь о результатах расследования антипольской акции УПА в 1943 г. на Волыни, антиукраинской операции "Висла" в 1947 г., которые проводятся польским Институтом национальной памяти.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, украинско-польский международный конфликт, Институт национальной памяти.

Igor Iliushyn

DIFFICULT QUESTIONS OF UKRAINIAN-POLISH HISTORICAL PAST IN INVESTIGATING MATERIALS OF THE POLISH INSTITUTE OF NATIONAL MEMORY

The paper presents investigating materials of the Polish Institute of National Memory concerning the UPA anti-Polish action in Volhynia and the anti-Ukrainian Operation "Visla".

Key words: The Second World War, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian Uprising Army, Ukrainian-Polish conflict, The Institute of National Memory.